

Türkiye’de Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünlerin Dış Ticaret Yapısının Analizi

Güçgeldi BASHİMOV¹

¹Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, Türkiye
*e-posta: guyc55@gmail.com

Geliş Tarihi: 01.04.2017; Kabul Tarihi: 15.06.2017

Öz: Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin dış ticaret yapısını analiz etmektir. Çalışmada canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin rekabetçilik düzeyi ve endüstri-içi ticaret yapısı analiz edilmiştir. Çalışma 2001-2015 dönemini kapsamakta olup, çalışmada kullanılan veriler Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanından derlenmiştir. Analiz aşamasında Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi, Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi, Net Ticaret İndeksi ve Grubel-Lloyd İndeksi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre Türkiye’nin canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerde rekabet gücünün düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, HS 03 (Su ürünleri) ve HS 05 (Diğer hayvansal menşeli ürünler) ürünlerde endüstri-içi ticaret seviyesinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Rekabet Gücü, Türkiye.

Analysis of Foreign Trade Structure of Live Animals and Livestock Products in Turkey

Abstract: The objective of this study is to analyze the foreign trade structure of the live animals and animal products in Turkey. In study, the competitiveness and intra-industry trade structure of the live animals and animal products were analyzed. The study used United Nations COMTRADE statistical data for the period 2001-2015. In this study were used Revealed Comparative Advantage Index, Revealed Symmetric Comparative Advantage Index, Net Trade Index and Grubel-Lloyd Index. A study found that Turkey has low competitive power in the live animals and animal products. Also, it was found that the level of intra-industry trade is high in the HS 03 and HS 05 products.

Keywords: Foreign Trade, Competitiveness, Turkey.

Giriş

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınma ve sanayileşme çabaları içerisinde tarım sektörünün önemi gün geçtikçe artmaktadır. Sanayileşme yolunda büyük mesafe almış gelişmiş ülkelerde dahi tarım hem ekonomik hem de sosyal açıdan büyük önem arz etmektedir. Tarım sektörü içerisinde yer alan hayvancılık sektörünün ise üretim içerisindeki payı oldukça önemli olup, gelişmiş ülkelerin çoğunda hayvancılığın tarımsal üretim değeri içerisindeki payı %50'nin üzerindedir. Bu değer örneğin; Fransa'da %60, İngiltere'de %70 ve Almanya'da %75'e kadar yükselmektedir (Demir ve Sancar, 2012). Hayvancılık sektörü dünya genelinde en az 1.3 milyar kişiyi istihdam etmekte ve gelişmekte olan ülkelerde 600 milyon çiftçi ailesinin geçim kaynağını oluşturmaktadır. Hayvancılık, özellikle kırsal toplumlar için önemli bir risk azaltıcı faaliyet olmakla birlikte aynı zamanda da önemli bir besin kaynağını oluşturmaktadır. Mevcut durumda hayvancılık gelişmekte olan ülkelerde en hızlı büyüyen tarımın alt sektörlerinden birisidir. Gelişmekte olan ülkelerde hayvansal üretimin tarımsal GSYİH içindeki payı %33'dür ve bu oran hızla artmaktadır (Thornton, 2010).

Hayvancılık sektörü sadece ülke ekonomilerine katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda sağlıklı ve dengeli beslenmenin sağlanması bakımından da son derece önemli bir sektördür. İnsan beslenmesinde özellikle hayvansal gıdalar temel stratejik ürünler arasında ilk sıralarda yer almaktadır (Çukur ve Saner, 2005). Dünya nüfusunda görülen hızlı artış, kentleşme ve toplumsal refahın artması ile birlikte hayvansal ürünlere olan talep her geçen gün artmaktadır. Günümüzde sağlıklı ve dengeli beslenme için hayvansal gıdalar hayati bir öneme sahiptir (Bashimov, 2013).

Hayvancılık bugün, gelişmiş ülkelerde bir endüstri haline gelmiş, ekonominin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu durum, tarımın ve dolayısıyla hayvancılığın ulusal düzeyde geliştirilmesi gereken bir sektör olduğunu ortaya koymaktadır. Hayvancılık sektörü Türk tarımının önemli bir alt kolunu oluşturmaktadır. Türkiye sahip olduğu doğa ve iklim koşulları, tarımsal yapısı ile hayvan yetiştiriciliği için elverişli bir ülke konumundadır. Türkiye'de hayvancılık sektörünün tarımsal üretim değerindeki payı %25'dir (Semerci ve Çelik, 2016). Hayvancılık sektörünün Türkiye ekonomisi için ne denli önemli olduğu, yıllar itibarıyla hayvansal ürünlerin toplam tarımsal ihracattan aldığı paya bakıldığında da kolaylıkla görülmektedir. TÜİK verilerine göre, 2001 yılında hayvansal ürünlerin tarımsal ihracattaki payı %4,5 iken, bu oran ilerleyen yıllarda daha da artış göstermiş ve 2014 yılında yaklaşık %12 olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre hayvansal ürünlerin ülke ihracatı için çok önemli olduğu ortadadır.

Bu çalışmanın ana amacı Türkiye'de canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin dış ticaret yapısını analiz etmektir. Bu amaçla öncelikle canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin rekabet gücü ve ardından da endüstri-içi ticaret yapısı incelenmiştir. Rekabet gücünün belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Ticaret Dengesi indeksi kullanılmıştır. Endüstri-içi ticaretin ölçümünde ise Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Çalışmada 2001-2015 dönemi analiz edilmiş olup, HS 2 haneli sınıflandırma düzeyi kullanılmıştır.

Literatür Araştırması

Hayvansal ürünlerin rekabet gücünü ölçen, ulusal ve uluslararası düzeyde çok sayıda araştırma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalarda rekabet gücü göstergesi olarak başta Balassa ve Vollrath'ın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksleri olmak üzere birçok yaklaşımlar esas alınmıştır. Bu bölümde söz konusu çalışmalardan bazıları hakkında özet bilgiler sunulmaktadır.

Bojnec, (2003) Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin hayvansal ürünler ticaretindeki rekabet gücünü analiz etmiştir. Analiz aşamasında Yurtiçi Kaynak Maliyeti (DRC), Grubel-Lloyd'un endüstri-içi ticaret indeksi (IIT) ve Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda söz konusu ülkelerin sığır eti ve süt ihracatında düşük bir rekabet gücüne sahipken, koyun ve domuz eti ticaretinde daha güçlü bir rekabet gücüne sahip oldukları belirlenmiştir.

Klasra ve Fidan, (2004) Türkiye ve komşu ülkelerin hayvansal ürünler ihracatındaki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Çalışmada, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılmıştır. Türkiye'nin küresel hayvansal ürünler ticaretindeki payının marjinal seviyede olduğu belirlenirken, Ukrayna ve Romanya'nın hayvansal ürünler ihracatında güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Şahinli, (2012) Türkiye ile AB ülkelerinin canlı hayvancılık sektörünün rekabet gücü analiz edilmiştir. Çalışmada, canlı hayvan başlığı altında yer alan gruplara ilişkin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi (AKÜ) hesaplanmıştır. Buna göre Türkiye'nin AB pazarında canlı hayvancılık sektöründe rekabet gücüne sahip olmadığı belirlenmiştir.

Bojnec ve Fertö, (2014) Araştırmada, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanarak 2000-2011 dönemi için AB üyesi ülkelerinin süt ve süt ürünleri ihracatında rekabet gücü analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Belçika, Danimarka, Hollanda, Fransa, İrlanda'nın süt sektöründe güçlü bir rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte birliğe daha sonra katılan Baltık ülkeleri ile Polonya'nın da süt sektöründe önemli ölçüde rekabet gücüne sahip oldukları belirlenmiştir.

Kandanuri, (2014) Hindistan'ın et ihracatında seçilmiş ülkeler karşısındaki rekabet gücünü analiz etmiştir. Araştırmada, Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi kullanılmıştır. Buna göre Hindistan dondurulmuş sığır eti ihracatında rekabet gücüne sahiptir. Ancak rakip ülkelerin özellikle ABD'nin küresel et piyasadaki konumunu giderek güçlendirdiği ve gelecekte Hindistan için önemli bir rakip bir ülke olacağı öngörülmektedir.

Ohlan, (2014) Hindistan süt sektörünün ihracat performansı Markov zinciri ve Yurtiçi Kaynak Maliyet (DRC) katsayısı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda Hindistan'ın dünya süt piyasasında önemli bir paya sahip olduğu belirlenmiş ve rekabet gücünün artırılması için süt ürünlerinde kalitenin iyileştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Özer ve ark. (2014) AB ülkeleri ile birlikte AB'ye aday ülkelerin süt ve süt ürünleri ihracatındaki rekabet gücünü analiz etmişlerdir. Çalışmada Balassa tarafından geliştirilen ve Vollrath tarafından yeniden tanımlanan AKÜ indeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ele alınan ülkelerin süt ürünleri ihracatında rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir.

Bashimov, (2016) 2001-2014 dönemi için Beyaz Rusya'nın canlı hayvanlar ve hayvansal ürünler ticaretindeki rekabet gücünü analiz etmiştir. Araştırmada Balassa'nın AKÜ indeksi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Beyaz Rusya'nın et ve süt ürünleri, yumurta ve bal ihracatında rekabet gücüne sahipken, canlı hayvanlar ve diğer hayvansal menşeli ürünler ihracatında rekabet gücüne sahip olmadığı belirlenmiştir.

Bashimov ve Aydın, (2016) 2001-2014 dönemi için Rusya'nın su ürünleri sektöründeki rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Rekabet gücünün analizinde Balassa ve Lafay tarafından geliştirilen indeksler kullanılmıştır. Sonuç olarak, Rusya'nın su ürünleri sektöründeki rekabet gücünün düşük olduğu tespit edilmiştir. Ancak, ele alınan dönemde su ürünleri sektörünün rekabet gücünde umut verici gelişmeler olduğu saptanmıştır.

Materyal ve Yöntem

Araştırmada Uyumlaştırılmış (Armonize) Mal Tanım ve Kod Sistemi (HS Code) kullanılmıştır. HS sınıflandırmasında yer alan canlı hayvan ve hayvansal ürünler sırasıyla Canlı hayvanlar (HS 01), Etler ve yenilen sakatat (HS 02), Su ürünleri (HS 03), Süt ürünleri, yumurta ve bal (HS 04) ve Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak vb. - HS 05). Araştırmada kullanılan veriler ikincil veriler olup, söz konusu veriler Birleşmiş Milletler COMTRADE veri tabanından derlenmiştir. Araştırma 2001-2015 dönemini kapsamaktadır.

Çalışmada canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin rekabet gücünün belirlenmesinde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Ticaret Dengesi indeksi kullanılmıştır. Endüstri-içi ticaretin ölçümünde ise Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi ilk kez Liesner (1958) tarafından ortaya atılmış, daha sonra ise Bela Balassa (1965) tarafından yeniden tanımlanarak geliştirilmiş, bu nedenle Balassa indeksi olarak da adlandırılmaktadır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler kavramı, belli bir malın ihracatında, bir ülkenin gösterdiği performansın, bu malın “dünya” ihracatındaki performansı ile karşılaştırılmasına dayanır. Eğer ülkenin performansı, “dünya”nın performansından daha iyi ise, o ülkenin söz konusu malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılır (Erlat ve Erlat, 2004). Günümüzde Balassa'nın AKÜ indeksi bir ülkenin güçlü ve zayıf ihracatçı sektörlerini belirlemeye yönelik birçok çalışmada kullanılmaktadır (Fertö ve Bojnec, 2007). Balassa'nın AKÜ indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = \left(\frac{X_{ij}}{X_{it}} \right) / \left(\frac{X_{wj}}{X_{wt}} \right) \quad (1)$$

Eşitlik 1'de, $AKÜ_{ij}$, 'i' ülkesinin 'j' sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} 'i' ülkesinin 'j' sektörünün ihracatını, X_{it} 'i' ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} 'j' sektörü dünya ihracatını ve X_{wt} toplam dünya ihracatını göstermektedir. AKÜ indeksi 0 ile $+\infty$ arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Ervani, 2013; Mushanyuri ve Mzumara, 2013).

Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin rekabet gücünün ölçümünde kullanılan ikinci ölçüt Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) indeksidir. Bu indeks aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$ASKÜ_{ij} = (AKÜ_{ij} - 1)/(AKÜ_{ij} + 1) \quad (2)$$

ASKÜ indeksi -1 ile +1 arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri pozitif ise ülke o üründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Eğer indeks değeri negatif ise ülke o ürünün ticaretinde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir (Dalum ve ark., 1998; Laursen, 1998).

Rekabet gücünün ölçümünde kullanılan bir diğer ölçüt de Ticaret Dengesi İndeksidir (TBI). Lafay (1992) tarafından geliştirilen bu indeks bir ülkenin ilgili üründe net ihracatçı veya net ithalatçı olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır (Widodo, 2008; Ishchukova ve Smutka, 2013). İndeks şu şekilde formüle edilmektedir:

$$TBI_{ij} = (X_{ij} - M_{ij})/(X_{ij} + M_{ij}) \quad (3)$$

Eşitlik 3'de 'i' ülkeyi, 'j' ürünü, 'X' ihracatı, 'M' ithalatı göstermektedir. TBI indeksi -1 ile +1 arasında bir değer almaktadır. Eğer indeks değeri +1 ise ülkenin net ihracatçı konumunda olduğu söylenir. Buna karşın eğer indeks değeri -1 ise ülkenin net ithalatçı konumunda olduğu söylenir. Eğer indeks değeri 0 ise ülkenin ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine eşit olduğu söylenir (Ma, 2013; Topçu ve Sarıgül, 2015).

Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ve Ticaret Dengesi İndeksi kullanılarak üretim haritası oluşturulmaktadır. Üretim haritası A, B, C, D olarak dört gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar Çizelge 1'deki gibi açıklanabilir (Widodo, 2008):

Çizelge 1. Üretim Haritası

Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi (RSCA)	RSCA>0	Grup B: Karşılaştırmalı Üstünlük-Net İthalatçı (RSCA>0 ve TBI<0)	Grup A: Karşılaştırmalı Üstünlük-Net İhracatçı (RSCA>0 ve TBI>0)
	RSCA<0	Grup D: Karşılaştırmalı Dezavantaj-Net İthalatçı (RSCA<0 ve TBI<0)	Grup C: Karşılaştırmalı Dezavantaj-Net İhracatçı (RSCA<0 ve TBI>0)
		TBI<0	TBI>0
Ticaret Dengesi İndeksi (TBI)			

Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin endüstri-içi ticaret düzeyinin ölçümünde Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. Grubel-Lloyd indeksi, bir sektörün veya ülkenin endüstri-içi ticaret düzeyini ve aynı zamanda uzmanlaşma düzeyinin belirlenmesinde kullanılan popüler bir yaklaşımdır (Hazners ve Jirgena, 2013). Bilimsel çalışmalarda sıkça kullanılan Grubel-Lloyd (GL) indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Erlat ve Erlat, 2004):

$$GL_{ij} = \frac{(X_{ij}+M_{ij})-[X_{ij}-M_{ij}]}{(X_{ij}+M_{ij})} \quad (4)$$

Burada (Eşitlik 4), GL_{ij} 'i' ülkesinin 'j' sektörü için endüstri-içi ticaret düzeyini, X_{ij} ve M_{ij} sırasıyla 'i' ülkesinin 'j' sektörünün ihracatını ve ithalatını ifade etmektedir. GL indeksi 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. İndeks değerinin 1'e yaklaşması endüstri-içi ticarete işaret ederken, 0'a yaklaşması ise endüstriler-arası ticarete işaret etmektedir. Yani indeks değeri 0,50 ile 1 arasında ise endüstri-içi ticaret, 0 ile 0,50 arasında ise endüstriler-arası ticaret söz konusu olmaktadır (Leitão ve Faustino, 2008; Yılmaz, 2014).

Bulgular ve Tartışma

Rekabet Gücünün Ölçümü

Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlere yönelik hesaplanan açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeks değerleri Çizelge 2'de sunulmaktadır. Ele alınan ürünlere ait AKÜ indeks değerlerinin 1'den küçük olduğu dolayısıyla Türkiye'nin ele alınan ürünlerde rekabet gücünün düşük olduğu görülmektedir. HS 01 (Canlı hayvanlar), HS 02 (Etler ve yenilen sakatat), HS 03 (Su ürünleri) ve HS 04 (Süt ürünleri, yumurta ve bal) ürün gruplarına ait AKÜ değerleri incelenen yılların tamamında 1'in altında değer almıştır. HS 05 ürün grubunda ise 2006 yılına kadar karşılaştırmalı avantaj durumu yerini bu yıldan sonra karşılaştırmalı dezavantaja bırakmıştır. Yani, Türkiye HS 05 (Diğer hayvansal menşeli ürünler) ürün grubunda sahip olduğu rekabet gücünü 2006 yılından itibaren kaybetmiştir.

Çizelge 2. Rekabet Gücünün Ölçümü: AKÜ İndeks Değerleri

Yıllar	HS 01	HS 02	HS 03	HS 04	HS 05
2001	0,96	0,08	0,25	0,27	1,64
2002	0,57	0,06	0,40	0,37	1,89
2003	0,13	0,06	0,41	0,35	1,93
2004	0,09	0,06	0,49	0,23	1,45
2005	0,06	0,08	0,50	0,25	1,12
2006	0,08	0,06	0,52	0,30	0,88
2007	0,06	0,08	0,52	0,35	0,75
2008	0,09	0,11	0,64	0,40	0,67
2009	0,17	0,21	0,54	0,52	0,57
2010	0,05	0,28	0,51	0,57	0,63
2011	0,04	0,45	0,55	0,77	0,69
2012	0,04	0,55	0,52	0,80	0,72
2013	0,07	0,62	0,62	0,88	0,76
2014	0,13	0,60	0,67	0,90	0,83
2015	0,18	0,44	0,72	0,80	0,69

Kaynak: COMTRADE verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Çizelge 3’de açıklanmış simetrik karşılaştırmalı üstünlükler indeks değerleri yer almaktadır. Analiz sonuçlarından da görüldüğü gibi Türkiye’nin canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerinde ASKÜ değeri negatiftir. Diğer bir ifade ile Türkiye’nin canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerinde rekabet gücü düşüktür. HS 01 (Canlı hayvanlar), HS 02 (Etler ve yenilen sakatat), HS 03 (Su ürünleri) ve HS 04 (Süt ürünleri, yumurta ve bal) ürün gruplarına ait ASKÜ değerleri incelenen yılların tamamında negatif değer almıştır. HS 05 ürün grubunda ise 2006 yılına kadar karşılaştırmalı avantaj durumu yerini bu yıldan sonra karşılaştırmalı dezavantaja bırakmıştır.

Çizelge 3. Rekabet Gücünün Ölçümü: ASKÜ İndeks Değerleri

Yıllar	HS 01	HS 02	HS 03	HS 04	HS 05
2001	-0,02	-0,85	-0,60	-0,57	0,24
2002	-0,27	-0,89	-0,43	-0,46	0,31
2003	-0,77	-0,88	-0,41	-0,48	0,32
2004	-0,83	-0,89	-0,34	-0,63	0,18
2005	-0,89	-0,85	-0,33	-0,60	0,06
2006	-0,85	-0,89	-0,32	-0,54	-0,06
2007	-0,89	-0,86	-0,32	-0,48	-0,14
2008	-0,84	-0,80	-0,22	-0,43	-0,19
2009	-0,71	-0,65	-0,29	-0,32	-0,27
2010	-0,90	-0,56	-0,33	-0,27	-0,23
2011	-0,92	-0,38	-0,29	-0,13	-0,18
2012	-0,92	-0,29	-0,31	-0,11	-0,16
2013	-0,87	-0,24	-0,23	-0,06	-0,13
2014	-0,77	-0,25	-0,20	-0,05	-0,09
2015	-0,70	-0,39	-0,16	-0,11	-0,19

Kaynak: COMTRADE verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Çizelge 4’de Ticaret Dengesi İndeksine göre canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlere ait rekabet gücü değerleri yer almaktadır. Çizelge 4 incelendiğinde Türkiye’nin HS 01 (Canlı hayvanlar) ürün grubunda net ithalatçı olduğu görülmektedir. HS 03 (Su ürünleri) ve HS 04 (Süt ürünleri, yumurta ve bal) ürün gruplarında Türkiye net ihracatçıdır. HS 02 (Etler ve yenilen sakatat) ve HS 05 (Diğer hayvansal menşeli ürünler) ürün gruplarında ise 2010 ve 2011 yılları hariç diğer bütün yıllarda net ihracatçı ülke konumundadır.

Çizelge 4. Rekabet Gücünün Ölçümü: TBI Değerleri

Yıllar	HS 01	HS 02	HS 03	HS 04	HS 05
2001	0,31	0,96	0,65	0,31	0,27
2002	0,33	0,99	0,68	0,23	0,17
2003	-0,18	0,98	0,59	0,20	0,19
2004	-0,14	0,98	0,54	-0,02	0,20
2005	-0,46	0,98	0,50	0,03	0,13
2006	-0,29	0,99	0,47	0,13	0,09
2007	-0,54	1,00	0,48	0,21	0,03
2008	-0,52	0,98	0,52	0,30	0,18
2009	-0,16	0,98	0,50	0,36	0,04
2010	-0,96	-0,09	0,40	0,41	-0,06
2011	-0,99	-0,14	0,39	0,64	-0,10
2012	-0,98	0,69	0,40	0,65	0,06
2013	-0,93	0,92	0,47	0,61	0,14
2014	-0,68	0,98	0,53	0,58	0,11
2015	-0,81	0,61	0,45	0,57	0,03

Kaynak: COMTRADE verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Çizelge 5’de Türkiye’nin canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerde üretim haritası gösterilmektedir. Buna göre, Türkiye’nin HS 01 (Canlı hayvanlar) ürün grubunda karşılaştırmalı dezavantaj-net ithalatçı konumda olduğu görülmektedir. HS 02 (Etler ve yenilen sakatat), HS 03 (Su ürünleri) ve HS 04 (Süt ürünleri, yumurta ve bal) ürün gruplarında karşılaştırmalı dezavantaj-net ihracatçı konumdadır. HS 05 (Diğer hayvansal menşeli ürünler) ürün grubunda ise karşılaştırmalı üstünlük-net ihracatçı konum yerini karşılaştırmalı dezavantaj-net ihracatçı konuma bırakmıştır.

Çizelge 5. Canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin üretim haritası

Yıllar	HS 01	HS 02	HS 03	HS 04	HS 05
2001	C	C	C	C	A
2002	C	C	C	C	A
2003	D	C	C	C	A
2004	D	C	C	D	A
2005	D	C	C	C	A
2006	D	C	C	C	C
2007	D	C	C	C	C
2008	D	C	C	C	C
2009	D	C	C	C	C
2010	D	D	C	C	D
2011	D	D	C	C	D
2012	D	C	C	C	C
2013	D	C	C	C	C
2014	D	C	C	C	C
2015	D	C	C	C	C

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: **Grup A:** Karşılaştırmalı Üstünlük-Net İhracatçı, **Grup B:** Karşılaştırmalı Üstünlük-Net İthalatçı, **Grup C:** Karşılaştırmalı Dezavantaj-Net İhracatçı, **Grup D:** Karşılaştırmalı Dezavantaj-Net İthalatçı.

Endüstri-İçi Ticaretin Ölçümü

Çizelge 6’da canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin endüstri-İçi ticaret rakamları gösterilmektedir. Grubel-Lloyd indeksinin 0,50’den yüksek bir değer alması endüstri-İçi ticaretin varlığını ifade etmektedir. Buna göre Türkiye’nin canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerde endüstri-İçi ticaret seviyesinin yüksek olduğu ürünler arasında HS 03 (Su ürünleri) ve HS 05 (Diğer hayvansal menşeli ürünler) bulunmaktadır. Bir başka ifadeye göre bu ürünlerin ihracatı ve ithalatı eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. HS 01 (Canlı hayvanlar) ürün grubunda 2007 yılına kadar endüstri-İçi ticaret seviyesinin yüksek olduğu, ancak bu yıldan itibaren endüstri-İçi ticaret seviyesinin azaldığı görülmektedir. Son dönemlerde canlı hayvan ithalatının ihracattan daha hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. Kaliteli ve yeterli miktarda damızlık hayvan yetiştiriciliğinin çok zahmetli ve çok yatırım gerektiren bir faaliyet olmasından ötürü damızlık hayvan yetiştiriciliği özel sektör tarafından rağbet görmemektedir. Dolayısıyla, damızlık hayvan ihtiyacı ithalatta karşılanmaya çalışılmaktadır. Benzer şekilde, HS 04 (Süt ürünleri, yumurta ve bal) ürün grubunda 2011 yılına kadar endüstri-İçi ticaret seviyesinin yüksek olduğu, ancak bu yıldan sonra endüstri-İçi ticaret seviyesinin azaldığı görülmektedir. HS 02 (Etler ve yenilen sakatat) ürün grubunda ise 2010 ve 2011 yılları hariç endüstri-İçi ticaret seviyesinin düşük olduğu diğer bir ifade ile ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Canlı hayvanlarda olduğu gibi et ve süt ürünlerinde de ithalatın ihracattan çok hızlı bir artış gösterdiği görülmektedir. Nitekim, son üç yıllık dönemde et ihracatı %27 oranında azalırken, et ithalatı ise %322 oranında artmıştır.

Çizelge 6. Endüstri-İç Ticaretin Ölçümü: Grubel-Lloyd İndeks Değerleri

Yıllar	HS 01	HS 02	HS 03	HS 04	HS 05
2001	0,69	0,04	0,35	0,69	0,73
2002	0,67	0,01	0,32	0,77	0,83
2003	0,82	0,02	0,41	0,80	0,81
2004	0,86	0,02	0,46	0,98	0,80
2005	0,54	0,02	0,50	0,97	0,87
2006	0,71	0,01	0,53	0,87	0,91
2007	0,46	0,00	0,52	0,79	0,97
2008	0,48	0,02	0,48	0,70	0,82
2009	0,84	0,02	0,50	0,64	0,96
2010	0,04	0,91	0,60	0,59	0,94
2011	0,01	0,86	0,61	0,36	0,90
2012	0,02	0,31	0,60	0,35	0,94
2013	0,07	0,08	0,53	0,39	0,86
2014	0,32	0,02	0,47	0,42	0,89
2015	0,19	0,39	0,55	0,43	0,97

Kaynak: COMTRADE verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır

Araştırma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin canlı hayvan ve hayvansal ürünler ihracatında rekabet gücünün zayıf olduğu görülmektedir. Son yıllarda hayvansal ürünlerin ihracatında olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen hayvancılık sektörünün rekabet gücünü olumsuz etkileyen birçok yapısal sorunlar halen varlığını sürdürmektedir. Hiç şüphesiz hayvancılık sektörünün en önemli sorunları arasında işletme ölçeklerinin çok küçük olması gelmektedir. İşletme ölçeklerinin küçük olması üretim maliyetlerinin yükselmesine neden olmakta, bu da ürün fiyatlarına yansımaktadır. Dolayısıyla pazarlama faaliyetleri de zorlaşmaktadır. Oysa, üretimde belli ölçeği yakalamış işletmeler faaliyetlerini daha ucuza gerçekleştirebilecek ve birim başına maliyetini minimum düzeye çekebilecektir. Bu bakımdan hayvancılık işletmelerinin ekonomik ölçeğe ulaştırılması için sektöre yönelik yatırımlar teşvik edilmelidir. Bu bağlamda devlet ve özel sektör işbirliğini artıracak politikaların uygulanması gerekmektedir.

Sektörün önemli sorunlarından biri de hammadde fiyatlarının yüksekliğidir. Hayvansal ürünlerin ticaretinde hammadde fiyatları rekabetçiliğin en önemli unsurudur. Hammadde fiyatlarındaki hızlı artışlar üretim maliyetlerini artırmakta, bu da hayvansal ürün fiyatlarının tırmanışa geçmesine neden olmaktadır. Hayvansal ürünlerde görülen fiyat artışları talebi daraltmakta ve işletmelerin rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

Çetin rekabetin yaşandığı günümüzde kaliteli mal üretimi işletmelerin en güncel sorunları arasında yer almaktadır. Çünkü kaliteli üretim piyasa ekonomisinde var olmanın bir gereğidir. Bu nedenle tüm işletmelerde olduğu gibi tarım işletmelerinde de kalite çok önemli bir kavramı oluşturmaktadır. Ancak, sektörde faaliyet gösteren küçük ölçekli

işletmelerin ürün kalitesine yeterince önem vermemelerinden dolayı küresel pazarlarda rekabet avantajı elde edilememektedir.

Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin rekabet güçlerini arttırabilmek için nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Tarım işletmelerinde istihdam edilen işgücünün büyük bir kısmı aile bireylerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu tür işletmelerde nitelikli işgücü istihdamı çok düşüktür. Bu durum hayvancılık sektörünün uluslararası pazarda rekabet gücünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Sektörün önemli sorunlarından biri de hayvan sağlığı ile ilgili sorundur. Özellikle salgın hastalık türleri ekonomik kayıplara sebep olmaktadır. Hayvan sağlığı ile ilgili sorunları ve bunların olumsuz etkilerini en aza indirebilmek için, hayvan hareketlerinin denetim altına alınması, aşı ve biyolojik maddelerin üretimi, denetimi ve kullanımına özen gösterilmesi ve hayvan hastalıkları ile mücadelenin devlet politikası haline getirilmesi gerekmektedir (Saçlı, 2007).

Hayvancılık sektöründe AR-GE çalışmalarının yetersiz olması da diğer bir önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum sektörde gelişmiş teknoloji uygulamayan küçük aile işletmelerinin sayıca fazlalığından kaynaklanmaktadır. Söz konusu işletmelerin büyük bir kısmında üretim işlemi profesyonel yöntemlerden uzak ve düşük teknoloji kullanımıyla gerçekleştirilmektedir. Sektörde AR-GE faaliyetlerinin yaygınlaşması için üreticilerin bu konuda bilgilendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Hayvancılık sektöründe karşılaşılan bir diğer sorun da kayıt dışılığın fazla olmasıdır. Sektörde faaliyet gösteren işletmelerin genel olarak küçük ölçekli yapıda olması ve bu işletmelerde ürün girdi, çıktı ve istihdam verilerinin net olarak kayıt edilememesi kayıt dışısını etkilemektedir. Sektörde kaçak hayvan girişlerinin yoğun olması ve kaçak işçi istihdamının giderek yaygınlaşması sektörde haksız rekabetin yaşanmasına yol açmaktadır (Karagöz, 2009).

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye’de canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin dış ticaret yapısı incelenmiştir. Çalışmada öncelikle canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerinin rekabetçilik düzeyi analiz edilmiştir. Daha sonra ise canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerin ensütri-içi ticaret yapısı incelenmiştir. Rekabet gücünün ölçümünde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ), Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler (ASKÜ) ve Ticaret Dengesi indeksi (TBI) kullanılmıştır. Endüstri-içi ticaretin ölçümünde Grubel-Lloyd indeksi kullanılmıştır. AKÜ ve ASKÜ indeks sonuçlarına göre Türkiye’nin canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerde rekabet gücü düşük bulunmuştur. TBI değerlerine göre, Türkiye canlı hayvanlarda 2003 yılına kadar net ihracatçı ülke konumunda iken, bu yıldan itibaren net ithalatçı ülke konuma düşmüştür. Hayvansal ürünlerde ise net ihracatçı ülke konumunda olduğu görülmektedir. Grubel-Lloyd indeksine göre HS 01 (Canlı hayvanlar), HS 02 (Etler ve yenilen sakatat) ve HS 04 (Süt ürünleri, yumurta ve bal) ürün gruplarında endüstriler arası ticaret söz konusu iken, HS 03 (Su ürünleri) ve HS 05 (Diğer hayvansal menşeli ürünler) ürün gruplarında ise endüstri-içi ticaret söz konusudur.

Son 15-20 yılda Türkiye’nin hayvansal ürünler ihracatında önemli artışlar elde edilmiştir. Ancak, hayvancılık sektörünün ihracat performansını olumsuz yönde etkileyen birçok önemli sorunlar halen varlığını sürdürmektedir. Küresel pazardan Türkiye’nin payına

düşeni alabilmesi için sektöre ilişkin sorunların biran önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Rekabet gücünün artırılması için sermaye ve işgücü verimliliğinin artırılması, pazarlama ve lojistik altyapının iyileştirilmesi ve kayıtdışı ekonomi ile mücadele edilmesi gerekmektedir. Sektörün sorunlarının çözülmesi ve rekabet edebilirliğinin sağlanması durumunda, Türkiye ihracatçı ülke konumuna erişebilecektir.

Kaynaklar

- Balassa, B. 1965. Trade Liberalisation and Revealed Comparative Advantage, The Manchester School, 33 (2): 99-123.
- Bashimov, G. 2013. Türkmenistan Süt Sektörünün Mevcut Durumu: Fırsatlar ve Zorluklar, Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 2 (2): 197-203.
- Bashimov, G. 2016. Beyaz Rusya'nın Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünlerde Rekabet Gücünün Analizi, Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (10): 89-100.
- Bashimov, G. ve Aydın, A. 2016. Su Ürünleri Sektörünün Rekabet Gücünün Analizi: Rusya Örneği, Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi, 3 (3): 205-210.
- Bojnec, S. 2003. Three Concepts of Competitiveness Measures for Livestock Production in Central and Eastern Europe, Agriculturae Conspectus Scientificus, 68 (3): 209-220.
- Bojnec, S. ve Fertö, I. 2014. Export competitiveness of dairy products on global markets: The case of the European Union countries, Journal Dairy Science, 97: 1-13.
- Çukur, F. ve Saner, G. 2005. Konvansiyonel ve Ekolojik Hayvancılık Sistemlerinin Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, ADÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 2 (1): 39-44.
- Dalum, B., Laursen, K. ve Villumsen, G. 1998. Structural Change in OECD Export Specialization Patterns: De-specialization and 'Stickiness', International Review of Applied Economics, 12: 447-467.
- Demir, N. ve Sancar, C. 2012. Gümüşhane ili ve çevresinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin sosyal, ekonomik ve teknik Analizi, Alinteri Ziraat Bilimler Dergisi, 23 (2): 18-28.
- Erlat, G. ve Erlat, H. 2004. Türkiye'nin Orta Doğu Ülkeleri ile Olan Ticareti, 1990-2002, içinde GAP Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım, (Ed.: E. Uygur ve İ. Cıvırcı), Ankara: TEK Yayını.
- Ervani, E. 2013. Export and Import Performance of Indonesia's Agriculture Sector, JEJAK Journal of Economics and Policy, 6 (1): 54-63.
- Fertö, I. ve Bojnec, S. 2007. Comparative Advantages in Agro-food Trade of Hungary, Croatia and Slovenia with the European Union, IAMO Discussion Paper No: 106, Germany.
- Hazners, J. ve Jirgena, H. 2013. Intra-Industry Trade in Latvian Agricultural Commodities and Food Products, International Conference on Economics and Business Administration, 16-19 July, Greece.
- Ishchukova, N. ve Smutka, L. 2013. Comparative Advantage: Products Mapping of the Russian Agricultural Exports, Agris on-line Papers in Economics and Informatics, 5 (3): 13-24.
- Kandanuri, V. 2014. Comparative Advantage of India in Buffalo Meat Exports Vis-à-vis Major Exporting Countries, Research Journal of Management Sciences, 3 (2): 8-14.
- Karagöz, H. 2009. Türkiye ve Konya'da Hayvancılık Sektörü, Sektörün Sorunları ve Çözüm Önerileri, Konya Ticaret Odası, Konya.
- Klasra, M.A. ve Fidan, H. 2004. Competitiveness and the Trade of Livestock Products: A Comparative Study Between Turkey and its Neighbouring Countries, Journal of Applied Sciences, 4 (4): 663-668.

- Lafay, G. 1992. The Measurement of Revealed Comparative Advantages, In M.G. Dagenais and P.A. Muet (eds.), International Trade Modeling, Chapman & Hill, London.
- Laursen, K. 1998. Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialization, Danish Research Unit for Industrial Dynamics (DRUID) Working Paper No: 98-30.
- Leitão, N.C. ve Faustino, H.C. 2008. Intra-Industry Trade in the Food Processing Sector: the Portuguese Case. *Journal of Global Business and Technology*, 4(1): 49-58.
- Liesner, H.H., 1958. The European Common Market and British Industry, *The Economic Journal*, 68: 302-316.
- Ma, A.S. 2013. Revealed Comparative Advantage Measure: ASEAN-China Trade Flows, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4 (7): 136-145.
- Mushanyuri, B.E. ve Mzumara, M. 2013. An Assessment of Comparative Advantage of Mauritius, *European Journal of Sustainable Development*, 2 (3): 35-42.
- Ohlan, R. 2014. Competitiveness and Trade Performance of India's Dairy Industry, *Asian Journal of Agriculture and Development*, 11 (2): 17-38.
- Özer, O.O., Armağan, G. ve Özden, A. 2014. The Analysis of Competitive Power of EU States and Candidate States in Foreign Trade of Dairy Products, *Advances in Applied Agricultural Science*, 2 (12): 27-31.
- Semerci, A. ve Çelik, A.D. 2016. Türkiye'de Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Genel Durumu, *Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 21 (2): 182-196.
- Şahinli, M.A. 2012. Rekabet Gücü: Türkiye ve Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Canlı Hayvancılık Sektörünün Durumu, *YYÜ Tarım Bilimleri Dergisi*, 22 (2): 91-98.
- Thornton, P.K. 2010. Livestock Production: Recent Trends, Future Prospects, *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 365: 2853-2867.
- Topçu, B.A. ve Sarıgül, S.S. 2015. Comparative Advantage and the Products Mapping of Exporting Sectors in Turkey, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (18): 330-348.
- Widodo, T. 2008. Shift in Comparative Advantage, Dynamic Market and Purchasing Power Parity in the East Asia, Doctoral Thesis, Graduate School of Economics Hiroshima University of Economics, Hiroshima, Japan.
- UN Comtrade. (2017). <http://comtrade.un.org> [Erişim tarihi: 05.02.2017]
- Yılmaz, Ş.K. 2014. Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, 3. Baskı, Efil Yayınevi, Ankara.
- Yurdakul, S. 2007. AB'ye Uyum Sürecinde Hayvancılık Sektörünün Dönüşüm İhtiyacı, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.

